

ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN [2663-0265](#) (print) ISSN [2663-0273](#) (online)

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Михайло Васильович ЗЕНКІН

Кандидат історичних наук, доцент, доцент
кафедри історії та політичної теорії,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»,
пр. Д.Яворницького, 19, Дніпро, 49005, Україна
E-mail: micke.zen@gmail.com,

Артем Геннадійович РОЗУМЕНКО

Студент, Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»
пр. Д.Яворницького, 19, Дніпро, 49005, Україна
E-mail: micke.zen@gmail.com,

Mykhailo ZIENKIN

Candidate of Historical Sciences, Associate
Professor, Associate Professor of the Department
of History and Political Theory,
Dnipro University of Technology,
19 D.Yavornytskyi Ave., Dnipro, 49005, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9824-629X>

Artem ROZUMENKO

Student, Dnipro University of Technology,
19 Dmytro Yavornytskyi Ave, Dnipro,
49005, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4278-347X>

УДК 321.6:329.17(477)«19/20»

**ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОНСЕРВАТИЗМУ
В ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ ХХ - ПОЧАТКУ ХХІ СТ.:
ВІД ІДЕОЛОГІЇ САМОЗБЕРЕЖЕННЯ ДО СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Received 11 May 2025; revised 20 June 2025; accepted 07 July 2025

DOI: [10.15421/352517](https://doi.org/10.15421/352517)

Анотація

У статті комплексно розглядаються проблеми становлення та трансформації українського консерватизму як унікальної ідейно-політичної доктрини протягом тривалого й бурхливого періоду ХХ-початку ХХІ ст. Дослідження фокусується на глибинному еволюційному шляху консервативної думки: від її початкової ролі як ідеології самозбереження та захисту національної ідентичності в умовах системної бездержавності, колоніального гніту й асиміляційних процесів, до формування багатовекторної стратегії національного розвитку у незалежній Україні, котра зіткнулася з екзистенційними викликами сучасної повномасштабної війни.

Проводиться аналіз впливу ключових історичних подій – від періоду Української революції 1917-1920 рр. та спроб державотворення (зокрема, Гетьманату Павла Скоропадського) до подій після відновлення незалежності 1991р. та безпрецедентного випробування 24 лютого 2022 р. – на формування, переосмислення та актуалізацію консервативних ідей. Висвітлюється фундаментальна роль ключових постатей української політичної думки, зокрема В'ячеслава Липинського, чий концепції територіальної (політичної) нації, а також потреби формування відповідальної та національно орієнтованої еліти, виявилися пророчими та життєво важливими для сьогодення. Розглядаються також внески Едмунда Берка у світовий консерватизм та їх придатність для українського контексту, а також діяльність таких видатних діячів, як Олександр Барвінський, Степан Томашівський та В'ячеслав Кучабський, що представляли різні відтінки консервативної думки в Галичині та еміграції.

Особлива увага приділяється виявленню глибинного духовно-метафізичного змісту та аксіологічного базису українського консерватизму. Наголошується, що його цінності, національні традиції в органічному поєднанні з інноваціями, не просто відображають минуле, а є ключовими для формування стійкого майбутнього.

Підкреслюється, що консерватизм в українському контексті – це не заперечення змін, а розуміння їхньої сутності, необхідності їх обґрунтованості та відповідності унікальним особливостям держави і суспільства, що унеможливує сліпе копіювання чужих моделей. Це прагнення органічно поєднати минуле з сьогоденням та майбутнім, усвідомлюючи екзистенційну значущість національного буття. Дослідження актуалізує значення консервативної ідеї як життєздатної платформи для консолідації українського суспільства та ефективної протидії сучасним викликам, підкреслюючи потребу її подальшої популяризації та інституціоналізації.

Ключові слова: В'ячеслав Липинський, державність, еліти, політична думка, традиції, український консерватизм.

**EVOLUTION OF UKRAINIAN CONSERVATISM IN POLITICAL THOUGHT
OF THE 20TH – EARLY 21ST CENTURIES: FROM THE IDEOLOGY OF SELF-PRESERVATION
TO THE STRATEGY OF NATIONAL DEVELOPMENT**

Abstract

The article comprehensively examines the problems of the formation and transformation of Ukrainian conservatism as a unique ideological and political doctrine during the long and turbulent period of the 20th-early 21st centuries. The study focuses on the deep evolutionary path of conservative thought: from its initial role as an ideology of self-preservation and protection of national identity in conditions of systemic statelessness, colonial oppression and assimilation processes, to the formation of a multi-vector strategy of national development in independent Ukraine, which faced the existential challenges of a modern full-scale war.

The impact of key historical events – from the period of the Ukrainian Revolution of 1917-1920 and attempts at state formation (in particular, the Hetmanate of Pavlo Skoropadsky) to the events after the restoration of independence in 1991 and the unprecedented test of February 24, 2022 – on the formation, rethinking and actualization of conservative ideas is analyzed. The fundamental role of key figures in Ukrainian political thought is highlighted, in particular Vyacheslav Lypynsky, whose concepts of the territorial (political) nation, as well as the need to form a responsible and nationally oriented elite, have proven to be prophetic and vital for the present. The contributions of Edmund Burke to world conservatism and their suitability for the Ukrainian context are also considered, as well as the activities of such prominent figures as Oleksandr Barvinsky, Stepan Tomashivskyi and Vyacheslav Kuchabskyi, who represented different shades of conservative thought in Galicia and in emigration.

Special attention is paid to revealing the deep spiritual and metaphysical content and axiological basis of Ukrainian conservatism. It is emphasized that its values, national traditions in an organic combination with innovations, do not simply reflect the past, but are key to the formation of a sustainable future.

It is emphasized that conservatism in the Ukrainian context is not a denial of changes, but an understanding of their essence, the need for their justification and compliance with the unique characteristics of the state and society, which makes it impossible to blindly copy other people's models. This is a desire to organically combine the past with the present and future, realizing the existential significance of national existence. The study actualizes the importance of the conservative idea as a viable platform for the consolidation of Ukrainian society and effective counteraction to modern challenges, emphasizing the need for its further popularization and institutionalization.

Keywords: Vyacheslav Lypynsky, statehood, elites, political thought, traditions, Ukrainian conservatism.

Постановка проблеми.

Український консерватизм у ХХ - на початку ХХІ ст. пройшов важкий шлях еволюції, що відображає трансформацію його головної функції: від ідеології самозбереження в умовах боротьби за виживання до потенційної стратегії національного розвитку у період Незалежності.

Попри значний теоретичний доробок видатних українських мислителів, таких як В'ячеслав Липинський, та його актуальність для сучасного державотворення, український консерватизм не здобув достатнього інституційного оформлення та широкої суспільної підтримки після відновлення Незалежності. Це створює парадокс: з одного боку, консервативні цінності (національна ідентичність, традиції, сім'я, приватна власність, роль

еліт та державницьке мислення) є глибинно властивими українській ментальності та життєво потрібними для протистояння зовнішнім загрозам і розбудови зрілого й функціонального суспільства. З іншого боку, вони часто не знаходять чіткого вираження в публічному дискурсі та політичній практиці.

Сучасна повномасштабна війна росії проти України, що має екзистенційний характер і спрямована на знищення української державності та ідентичності, загострила потребу в зміцненні ідеологічних засад національного буття. Вона чітко показала неспроможність попередніх моделей політичного співіснування, зокрема олігархічного плюралізму, та актуалізувала питання відповідальності еліт перед спільним благом. Це створює

сприятливі передумови для переосмислення та посилення ролі консервативної ідеї.

Таким чином, проблема дослідження полягає у необхідності глибокого аналізу еволюції українського консерватизму, виявлення його духовно-метафізичного змісту та аксіологічного базису, а також визначення механізмів його трансформації з ідеології виживання в дієву стратегію національного розвитку в умовах сучасних викликів.

Метою дослідження є комплексний аналіз еволюції українського консерватизму в політичній думці ХХ - початку ХХІ ст., від його початкового функціонування як ідеології самозбереження, з оперттям на історико-культурні політичні традиції українства, до перетворення на потенційну стратегію національного розвитку. Особлива увага приділяється виявленню глибинного духовно-метафізичного змісту та аксіологічного базису консервативної ідеології, що відповідає ментальності українців та їхнім сучасним соціально-політичним потребам.

Для досягнення поставленої мети було проведено огляд та аналіз наукової літератури, що стосується українського та загального консерватизму. Зокрема, буде використано праці таких авторів, як Хосе Ортега-і-Гасет, чий ідеї про роль «духової потуги» та лідерства у формуванні суспільної свідомості є ключовими для розуміння значення консерватизму в уникненні «історичної порожнечі». Також згадано ідеї та погляди основоположника ідеології консерватизму Едмунда Берка, чий концептуальні розробки про складність суспільного ладу, роль еліт та значення традицій стали фундаментальними для розуміння еволюції цієї ідеології.

Фундатором українського консерватизму по праву вважається В'ячеслав Липинський, чий внесок у формування українського консерватизму, зокрема ідея про «територіальну» (політичну) націю та роль національно орієнтованої еліти, є центральними для нашої статті. Також «стовпами» українського консерватизму є такі постаті, як О.Барвінський, С.Томашівський та В.Кучабський.

Вкрай важливими для розуміння генези та аксіології українського консерватизму є праці історика Ю.Терещенка. Також ми зупинилися на дослідженнях та публікаціях сучасних українських науковців, публіцистів, журналістів, якій з різних візій висвітлюють український консерватизм.

Огляд цих джерел дозволить виявити ключові етапи становлення українського консерватизму, проаналізувати його взаємодію з іншими ідеологі-

ями, оцінити вплив історичних подій на його розвиток та окреслити сучасні тенденції та потенційні шляхи його подальшого розвитку як стратегії національного будівництва.

Виклад основного матеріалу.

Свого часу іспанський філософ Х.Ортега-і-Гасет зазначив: «Більшість людей не має поглядів; погляди треба впорснути їм під тиском, як мастило в машину. Тому дух, який би він не був, мусять мати потугу і користуватися нею, щоб люди без поглядів – а вони в більшості – придбали собі погляди. Без поглядів людське співжиття було б хаосом або ще менше: історичною порожнечою. Без поглядів людське життя втратило б свою органічну структуру. В міру того як бракує духової потуги, в міру того як бракує когось, хто править, панує хаос серед людей. І подібно, всяке переміщення влади, всяка зміна проводу – це рівночасно зміна поглядів, і тим самим ніщо інше, як зміна історичного тяжіння» [Ортега-і-Гасет 1994].

Думка мислителя про необхідність впливу на більшість людей, які не мають власних сформованих поглядів, є цінною для аналізу розвитку українського консерватизму у ХХ - на початку ХХІ ст. Вона акцентує важливість ролі духовної сили та лідерства у формуванні суспільної свідомості, що можна розглядати як перехід від ідеології зосередження на самозбереженні до стратегії орієнтованої на національний розвиток. Упродовж значної частини ХХ ст., особливо в умовах відсутності державності та боротьби за самозбереження, український консерватизм здебільшого асоціювався з ідеологією захисту і збереження національної спадщини. Головним його завданням були захист національної ідентичності, мови, культури та традицій, що перебували під постійним тиском імперських впливів. У цьому контексті діяльність консервативних еліт, таких як В'ячеслав Липинський, Дмитро Донцов, а згодом і, певною мірою, нонконформістів, мала на меті: сформуванню уявлення про українців як самостійну націю з правами та історичним минулим; протистояння асиміляції, насамперед – тотальному зросійщенню. Цей період українського консерватизму значною мірою відповідав ідеї Х.Ортега-і-Гасета про потребу в «духовій потузі» для уникнення «історичної порожнечі». Без цієї сили, спрямованої на збереження базових національних орієнтирів, українська ідентичність могла бути розмита.

У повсякденному мовленні термін «консерватор» часто має досить розмите значення. Він може асоціюватися з такими рисами, як конвенційність,

обережність чи навіть конформізм. Однак, починаючи з XIX ст., це поняття тісно пов'язане з патерналізмом та прагненням захистити існуючий державний або громадський лад. Ці ідеали виникли як пряма відповідь на масштабні політичні трансформації, зокрема Французьку революцію та загальні процеси модернізації.

Консерватизм як ідейний напрямок політичної думки виник як реакція на радикальні зміни, спричинені, як було зазначено, Французькою революцією, що прагнула глобального реформування суспільства та впливу на громадську свідомість. Прихильниками цього напряму виступали переважно шляхта й духовництво, які домагалися збереження традиційної суспільно-політичної системи. Вони протистояли ідеї спрощеної рівності, яка утверджувалася разом із руйнуванням природних і соціальних інституційних відмінностей між людьми. Перші ознаки консерватизму прослідковуються й у США, де як у аграрно-плантаторських суспільствах південних штатів, так і в промислово-меркантилістичних штатах Півночі формувалися принципи балансу, обмеження державної влади, захисту приватної власності, утвердження верховенства права та закону. На такій основі була створена Федеральна Конституція, що забезпечила захист американського суспільства від радикальних потрясінь. Фактично суспільні зміни в США наприкінці XVIII - на початку XIX ст. були не революцією, а війною за незалежність колоній від метрополії [Терещенко 2014].

Головним інтелектуальним опонентом Французької революції, а також засновником ідей консерватизму, всупереч очікуванням, став не француз, а британець Едмунд Берк, який до того ж був лібералом. Протягом двох десятиліть своєї кар'єри в парламенті він активно виступав проти дискримінації ірландських католиків, критикував жорстокість Ост-Індської компанії та підтримував боротьбу американських колоній за незалежність. Однак, коли у Франції спалахнула революція, Е.Берк ясно усвідомив, що під гаслами «Свобода, Рівність, Братерство» насправді ховаються варварство і тиранія. Його критика революції, хоч і сповнена пристрасті, виходила далеко за межі політичних памфлетів [Віхров 2023]. Наприкінці свого життя Е.Берк сформував цілісну політичну філософію. Три основні ідеї, викладені ним, стали фундаментальними для подальшого становлення консерватизму як самостійної ідейної течії. Ці ідеї базуються на трактуванні, *по-перше*, суспільного ладу як надзвичайно складної системи, яку

неможливо просто взяти і змінити відповідно до абстрактних ідей, навіть якщо вони здаються прогресивними. Безумовно, суспільство постійно змінюється, але досвід минулих поколінь і історично сформовані традиції - основа для подальшого розвитку, а не перешкода на шляху до прогресу. Тому зміни мають бути поступовими та обдуманими, навіть якщо популярні філософи чи вуличні оратори закликають до швидких і радикальних перетворень. *По-друге*, важливою частиною суспільного механізму є еліта. Її головна цінність полягає не в гербах чи титулах, а в здатності виконувати своє завдання - працювати заради загального блага. Перевага традиційної аристократії полягала в її історично нагромадженому досвіді управління та необхідних знань, попри притаманні їй недоліки. До того ж присутність впливового та забезпеченого прошарку є механізмом захисту від узурпації й тиранії, адже малозабезпечені індивіди не володіють достатніми ресурсами для самозахисту, а незаможні маси легко стають об'єктом маніпуляцій демагогів. Власність є недоторканою, але водночас вона накладає певні зобов'язання. Незважаючи на привабливість ідеї загальної рівності, вона залишається недосяжною, адже спроби її реалізації за принципом «відняти й поділити» ведуть лише до загального зубожіння. Однак економіка також повинна служити спільному благу. Саме тому Бьорк вважав за основу суспільства ті прошарки, які мають «заземлений» характер. Земельна аристократія, тісно пов'язана із певною територією, змушена дбати про неї – інакше занепад спадкових володінь може призвести до банкрутства всього роду. Натомість фінансова буржуазія, завдяки особливостям її діяльності, має більше можливостей нехтувати суспільними інтересами заради власної вигоди. *По-третє*, власність є недоторканою, але водночас вона накладає певні зобов'язання. Незважаючи на привабливість ідеї загальної рівності, вона залишається недосяжною, адже спроби її реалізації за принципом «відняти й поділити» ведуть лише до загального зубожіння. Однак економіка також повинна служити спільному благу. Саме тому основою суспільства ті прошарки, які мають «заземлений», фундаментальний характер. Земельна аристократія, тісно пов'язана із певною територією, змушена дбати про неї. Інакше занепад спадкових володінь може призвести до банкрутства всього роду. Натомість фінансова буржуазія, завдяки особливостям її діяльності, має більше можливостей нехтувати суспільними інтересами заради власної вигоди

[Віхров 2022; Панченко 2020: 58-59].

Консерватори, залежно від своїх поглядів, можуть відстоювати найрізноманітніші форми правління: від монархічних до автократичних і навіть демократичних. Наприклад, у США, починаючи з 1960-х рр., як республіканці, так і демократи по чергово демонстрували консервативні риси. А в СРСР комуністи прагнули законсервувати певний тип виробництва та правління. Самі консерватори часто описують свою позицію як особливий «тип мислення», «мудрість минулого» або просто «здоровий глузд». Вони віддають перевагу міркуванням, що ґрунтуються на досвіді та історії, а не на абстрактних концепціях. Проте, консерватизм не є простим прагматизмом чи опортунізмом. Його принципи ретельно формуються з глибоких політичних переконань. Віддаючи перевагу традиції як вираженню суспільної та індивідуальної ідентичності, вкоріненості та приналежності, консерватори переконані, що стародавні звичаї та інституції пройшли випробування часом. Нерідко вони посилаються на релігію, божественну волю та право [Лютий 2016].

Консерватизм формується не як ідеологія нових суспільних верств, а радше як відповідь на занепад аристократичних традицій, політичного досвіду та історичних надбань. Український народ, перебуваючи тривалий час під колоніальним гнітом, зазнав тотального руйнування власної традиції, культури та національно-державної ідентичності. З огляду на це, на думку політолога М.Гордієнка, після відновлення державної Незалежності українська влада повинна спиратися на консервативні цінності та традиції власного народу. Саме вони здатні створити надійний фундамент для розвитку демократії та ефективного захисту національних інтересів. Консерватизм, як політична ідеологія, що зосереджена на збереженні та підтримці існуючих форм економічного, соціального, політичного життя та традиційних духовних цінностей, найбільш адекватно відображає духовно-культурні та ментальні особливості українського етносу. Цю потребу ще на початку ХХ ст. усвідомив В'ячеслав Липинський [Гордієнко 2007: 50-51].

У його «Листах до братів-хліборобів» є підзаголовок «Про ідею і організацію українського монархізму», з якого чітко зрозуміло, яку ідею консерватизму обстоював історик та політичний діяч В.Липинський. Вже з перших рядків читаємо про важливість власної національної держави та сформованої політичної нації: «Що-ж з того, що автор

цих «Листів» від початку своєї громадської праці боровся з тупістю панів, і інтелігентів? Що з того, що одним і другим він казав: без власної Української Держави не може бути Української Нації, а без Української Нації не може бути на Українській Землі людського громадського життя? Що з того, що в ім'я здобуття Держави, він панів кликав до національної єдності з народом і його представниками – інтелігентами, а інтелігентів – до піддержування українських державників панів, без яких Держави Української здобути неможливо» [Липинський 1953: 7].

Про важливість мати власну державу та свою, національно орієнтовану еліту, освічену, заможну, з державницьким мисленням, йдеться й у його праці «Наша орієнтація», що була продовженням «Листів...» та написана протягом семи років. В.Липинський з боєм описує політичну та суспільну ситуацію, в якій опинилася Україна після Першої світової війни: «Коли на Заході перемогла по світовій війні «переможна демократія» і настало там царство золота і хама; коли на Сході запанувала кочова, грабіжницька і руйницька орда; коли Батьківщина моя була «на твердо» поділена між ці два царства одного сатани – трудно було писати спокійно і «літературно» про монархізм, рицарство, осілу продукуючу працю, про патріотизм, вірність, честь, любов християнську...» [Липинський 1953: 5]. Для В. Липинського Гетьманство – це не анархічна монархія з виродженими родами аристократів, а «(...) нова форма державного життя нашої Нації, яку ми для синів і нащадків своїх тяжкою працею, жертвами й посвятою ще повинні допіру сотворити. (...) Ми хочемо аристократії, але здорової, міцної, до творчості здатної, а не штучного консервування аристократії здегенерованої і безсилої. Ми думаємо, що таку нову аристократію витворить в своїх клясових організаціях кожний український кляс на підставі власної клясової традиції і власної клясової селекції. Найкращі між хліборобами, найкращі між військовими, найкращі між робітниками, найкращі між інтелігентами, найкращі між промисловцями і т.д. – ось нова українська аристократія» [Липинський 1953: 56].

Аналіз праць В.Липинського дає нам уявлення про витoki та ключові риси українського консерватизму на початку ХХ ст. Вони яскраво ілюструють, як ідеї консерватизму, що в повсякденному житті часто має розмите значення, набували чітких обрисів у контексті боротьби за українську державність та самоусвідомлення нації.

Детально про цей процес у поглядах В. Липинського крізь призму історичного розвитку писав Ю.Терещенко, розкривши генезу українського консерватизму [Терещенко 2018]. На думку Ю.Терещенка, серед численних проблем, які постали внаслідок національно-визвольної боротьби 1648-1657рр., В.Липинський ключовим вважав питання стабільності гетьманської влади та її можливе перетворення з виборної форми на спадкову чи династичну. В. Липинський відводив династичному принципу в управлінні гетьманством центральну роль у становленні новітнього гетьманського руху. Це підштовхнуло його до переосмислення діяльності Богдана Хмельницького.

У своїх дослідженнях В. Липинський наводить низку вагомих фактів, які свідчать про прагнення лідера козацької революції суттєво змінити суть і характер гетьманської влади, перетворивши її на інститут спадкового правління. В.Липинський доходить висновку, що ідея спадкового Гетьманства, в тій чи іншій формі, була постійною складовою політичної свідомості епохи козацької державності, перетворившись на традиційну духовну цінність української нації. Він зазначає, що прагнення змінити гетьманську владу з виборної і довічної, запозиченої від Польщі форми монархії, на спадкову та не виборну, стало з часів Б.Хмельницького, І.Самойловича та К.Розумовського сталим бажанням національно-державного консерватизму. Цей консерватизм шукав свої опорні точки всередині країни, а не за її межами. Дух династичного принципу супроводжував боротьбу за територіально-політичні цілі українців, у ході якої найчіткіше проявилася окремішність України в її відносинах із московією. Для В.Липинського вирішальним фактором національного державотворення була саме династично-територіальна політика, а не культурно-національна. Для українців вона мала таке ж значення, як і для інших народів Європи. Галицько-волинські Ростиславичі, Романовичі, а пізніше Гедиміновичі, Коріятовичі та Ольгердовичі, уособлювали різні українські територіально-політичні напрями державного будівництва. Цю традицію продовжили гетьмани та козацька державність, яка, як і попередні утворення, базувалася на землевласницьких та «осіло-хліборобських» основах. Процес повернення спольщеної української шляхти до участі в українському державному житті, на думку В.Липинського, відігравав надзвичайно важливу роль у формуванні єдиної Української Нації із раніше роз'єднаних і розпоршених частин. Цей процес

досягав свого завершення в останні роки гетьманування Б. Хмельницького [Гвоздик-Прицак 1999].

Аристократичний і консервативний характер шляхти західних і північно-західних регіонів, які приєдналися до козацької держави, став основою для широкомасштабних політичних ініціатив гетьмана. Зокрема, інтегрована у козацький соціум шляхта, яка фактично залишалася чи не єдиним носієм стародавніх державних і національних традицій, стала тим суспільним прошарком, що дала підґрунтя для реалізації династично-монархічних задумів Б.Хмельницького. Таким чином, хоча процес перетворення гетьманської влади на монархічну не був завершений до кінця, він став важливим чинником об'єднання українського суспільства у період 1648-1657 рр. [Прицак 2003].

Подальша історія Гетьманщини була позначена суперечливим протистоянням між монархічними та республіканськими підходами до організації влади. Діяльність І.Мазепи, здавалося б, принесла відчутні позитивні зміни для Гетьманщини, яка після доби Б.Хмельницького страждала від ослаблення гетьманського авторитету. Проте, попри всі культурні досягнення та економічний розвиток цього періоду, українське суспільство зіткнулося з серйозною ідеологічною і моральною кризою. Ця криза стала однією з причин, які унеможливили національну єдність під час антимосковських ініціатив гетьмана [Чухліб 2011]. В.Липинський акцентує увагу на тому, що справа М.Мазепи була приречена на поразку. Збитий із пантелику власними провідниками та московськими загарбниками, український народ понад століття в храмах, зведених за кошти І.Мазепи, за наказом царя проклинав того, хто прагнув, але не зміг принести йому свободу. В.Липинський наголошує, що національній еліті за жодних обставин не слід приносити в жертву вічний і незмінний ідеал національної свободи та солідарності, який об'єднує всю націю, в ім'я приватних, класових або будь-яких інших тимчасових політичних інтересів [Терещенко 2018].

Ідея династичного гетьманства залишалася живою серед кіл української еліти навіть після трагічної поразки під Полтавою. Вона набула нового дихання в часи К.Розумовського і мала слугувати основою для збереження традицій козацької державності. Проте всі спроби козацької еліти врятувати інститут гетьманства через проект династичного компромісу з боку російської імперії зазнали краху [Сокирко 2010].

Протягом усього XIX ст. українська аристократична верства, яка була носієм монархічно-

династичної традиції, проходила складний і неоднозначний процес національного пробудження. Це підтверджувалося, зокрема, трансформаціями суспільно-національної свідомості та зміненою політичною орієнтацією представників старовинних шляхетсько-магнатських родів у Галичині. У Наддніпрянщині аналогічні процеси відбувалися серед родин Галаганів, Тарновських, Милорадовичів, Кочубеїв, Тишкевичів, Скоропадських, Ханенків, Лизогубів. Незважаючи на домінування ліберальної демократії та соціалістичних ідей в українському русі, еволюція суспільної свідомості цієї суспільної верстви свідчила про прагнення до створення балансу ціннісних, ідеологічних і політичних орієнтацій усередині консервативного руху [Рум'янцев, Страхов 2007; Терещенко 2017; Терещенко 2014].

Реалії соціальної структури українського народу, який тривалий час зазнавав асиміляції з боку панівних народів імперій, під чією владою він перебував, істотно обмежили можливості для формування та розвитку правочентристських сил. Як результат, у період спроб самостійного державотворення в 1917-1920 рр. їхнє представництво було дуже слабким. Вони обмежувалися переважно консервативним табором, що шукав соціальну опору серед прихильних до традиційного ладу сільських власників, а також серед досить нечисленної групи українофільської еліти, до якої належали землевласники, управлінці та офіцери. Попри те, що витоки українського консерватизму сягають глибини століть, зокрема подій 1648-1657 рр., лише у ХХ ст. були перші спроби його теоретичного осмислення як окремої ідейно-політичної доктрини. Водночас процес її формування виявився складним і тривалим через різномірність соціальної основи [Форд 2010; Як почалася... 2021].

Несприйняття українських лівих ідей самостійності під час революційних потрясінь 1917 р., опертя на користь утопічного перетворення колишньої російської імперії на федерацію, породило в значній частині українського населення, прихильного до цих ідей, байдужість до незалежності. У період існування Української держави Павла Скоропадського консерватизм отримав свій шанс завдяки підтримці землевласників, підприємців і заможного селянства, які виступали проти аграрної політики Центральної Ради. Однак до управління державою було залучено значну кількість чиновників царської епохи, які хоч і вважалися професіоналами, не володіли українською мовою

і не мали навіть азів національної політичної свідомості. Попри українофільські настрої самого гетьмана, фактична влада опинилася в руках груп, які здебільшого були байдуже або навіть вороже налаштовані щодо ідеї української незалежності. Це стало природним наслідком недосконалої соціальної структури нації та денаціоналізації більшої частини впливових у суспільстві й економіці верств населення [Гай-Нижник 2019; Кралюк 2020].

Правий фланг українського політичного спектру тогочасної України був представлений Спілкою земельних власників та Українською демократично-хліборобською партією (УДХП). Основна проблема полягала в тому, що більш впливова Спілка земельних власників перебувала під контролем великих поміщиків. Для цієї групи соціально-економічні інтереси значно переважали національні питання. Таким чином, підтримуючи режим П. Скоропадського, поки той залишався безальтернативною силою, здатною гарантувати їм недоторканність їхньої власності, керівництво організації у будь-який момент могло змінити свою позицію. Зокрема, не виключалася можливість переходу на бік іншої сили, наприклад, російського «білого руху» з його ідеологією реставрації імперії. Інакше кажучи, Спілка, яка представляла сильну консервативну силу в Україні через своїх політичних лідерів, не була по-справжньому українською. Єдиною суто українською консервативною партією доби революції була УДХП. Її програма з самого початку базувалася на засадах українського історичного легітимізму, визнанні важливості державних інтересів над суспільними, ідеї монархізму як найбільш вдалої форми держави. Проте на місцях більшість організацій УДХП складалася здебільшого з інтелігенції, яка не змогла залучити до партії справжнього селян-власника [Піріг 2011; Топчій 2013].

Після падіння Гетьманату і захоплення Лівобережжя більшовиками, партія перенесла свою діяльність в еміграцію. Саме там було завершено формування чіткої концепції українського консерватизму, основоположником якої став В.Липинський. Головним принципом цієї ідеї стала модель «територіальної» (політичної) нації, основаної на політичній інтеграції всіх жителів України незалежно від їхнього етнічного походження. На думку В. Липинського, лише висування державницького аспекту питання і привернення уваги широких кіл суспільства до економічних розбіжностей між Україною та Московією може стати основою

ефективної національно-політичної пропаганди [Липинський; Терещенко 2017].

У міжвоєнний період український консерватизм зіткнувся з глибокою кризою. І навіть після відновлення державної Незалежності в Україні жодна політична сила не прагнула реалізувати консервативну платформу, яка свого часу стала основою для зміцнення багатьох європейських держав [Крамар 2011].

Консерватизм на українських землях, що входили до складу Австро-Угорщини, зокрема у Східній Галичині, мав свої особливості розвитку. Якщо в Наддніпрянській Україні основними носіями консервативної ідеології були представники малоросійського дворянства та інтелігенції, то в Галичині консервативний елемент формувався переважно серед греко-католицької церковної ієрархії. Протягом тривалого періоду тут виникли цілі династії священиків, які суттєво впливали на селянське населення. Вони фактично стали основними носіями української національної ідентичності, адже місцева знать швидко полонізувалася, а серед нечисленного міського населення більшість склали представники інших національностей. Реформи Габсбургів кінця XVIII ст. сприяли покращенню селянського становища, а греко-католицьке духовенство отримало рівні права з католицьким та можливість здобувати освіту. Хоча ці реформи були досить обмеженими, вони дали старт змінам у житті галичан, що включали здобуття національно-культурних, соціально-економічних і політичних прав. Такий розвиток пояснює прихильність галичан, особливо духовенства як провідного класу, до габсбурзької династії. Проте піднесення статусу духовенства поступово призвело до ослаблення його зв'язків із селянством, сформувавши серед його представників прагнення до аристократизації. Це проявлялося у часто зневажливому ставленні до селян, нерідко негативному сприйнятті української народної мови та переході на польську в повсякденному спілкуванні. Український консерватизм цього часу вирізнявся міцною прив'язаністю до церковних традицій, таких як юліанський календар і церковнослов'янська мова, що залишалися важливими елементами їхньої культурної ідентичності [Козак 2001: 69].

Одним із визначних політичних діячів західноукраїнських земель на початку XX ст. був Олександр Барвінський, який походив з родини греко-католицького священнослужителя шляхетського походження. Ще в роки навчання у

Львівському університеті він розпочав активну діяльність в громадах галицьких народовців, які відстоювали ідеї національної та культурної самобутності, протиставляючись домінуючим тоді серед галицьких українців русофільським поглядам. Відтоді до кінця своїх днів О. Барвінський залишався переконаним противником русофільства та одночасно прибічником західної цивілізаційної моделі для України. Він вирізнявся здатністю мислити стратегічно та виходити за межі локальних суперечок; налагоджував контакти з представниками Наддніпрянської України; став важливою фігурою, що зближувала та єднала українців, поділених кордонами імперій. Протягом 1891-1907 рр. О. Барвінський був депутатом Державної ради (нижня палата австрійського парламенту). У 1897 р. увійшов до складу Галицького сейму, який займався вирішенням значної частини культурних і соціально-економічних питань регіону. Тривалі сесії у Відні дали йому змогу глибше зрозуміти особливості політичного життя імперії, становище інших народів і способи, якими вони прагнули покращити свої умови. До самого кінця існування Австро-Угорщини жодний український політик не зможе створити настільки широку мережу особистих контактів із міністрами, депутатами Державної ради та чиновниками різних рівнів, як це зробив О. Барвінський. Політик і науковий та літературний діяч був переконаний, що значну увагу варто приділити всебічному розвитку українського суспільства, підвищенню рівня політичної культури, покращенню соціально-економічних умов (особливо для селянства) та вдосконаленню системи освіти. Заходи та ініціативи, спрямовані на реалізацію цих цілей, часто ставали основою парламентських і сеймових законодавчих проєктів чи промов О. Барвінського. Втіленням ідеї «органічної праці» слугував підготовлений ним у середині 1890-х рр. «Проєкт організації народної роботи». Він міг стати справді ефективним за умов послідовного виконання та широкої підтримки. Ефекти від реалізації концепції «органічної праці» вже почали проявлятися. Аналогічний підхід із помітним успіхом застосовували станчики - представники польських консервативних кіл із центром у Кракові, що демонстрували ефективність своїх дій у Галичині. До того ж О. Барвінський закликав уникати надмірної емоційності в публічному просторі. Оскільки дієва, результативна політика вимагала стриманості та послідовності, що були властиві консервативному способу мислення і відповідали його власним принципам. Водночас

О. Барвінський не був прихильником абстрактних ідеалів. Після поразки визвольних змагань і встановлення польської влади у Галичині він рішуче виступав проти компромісної позиції, яку намагалися реалізувати багато галицьких політиків. Значна частина з них належала до консервативного табору й вважала компроміси єдиним способом покращити становище українців, а також підготуватися до можливого майбутнього, коли знову виникне шанс здобути державність. У цьому аспекті О. Барвінський суттєво відрізнявся від нового покоління галицьких консерваторів, серед яких ключовою фігурою був Степан Томашівський, історик, консервативний інтелектуал, політичний та державний діяч [Віхров 2020]. З точки зору О. Барвінського, міжвоєнна польська держава, позначена нетерпимістю до національних меншин, була зовсім не тим місцем, де, на відміну від колишньої Габсбурзької монархії, можна було досягти прогресу через засади політичної діяльності [Лехнюк 2021].

С. Томашівський, із його підходом до еволюційного розвитку української нації та державотворення, прихильністю до монархічного устрою і відкритістю до реформ, а також наданням переваги англійському парламентаризму як формі державного управління, стояв ближче до поміркованого крила українського консерватизму. Водночас В. Кучабський, ще один консервативний інтелектуал, історик, військовий діяч, з його акцентом на принципі легітимізму, значущості військової сили, справедливості, порядку та використанні революційних методів у державотворенні, тяжів до радикального напрямку цього ідеологічного спрямування. Обидва ці підходи мали зв'язок із традиційним монархічним напрямом українського консерватизму, який представляв В. Липинський. Його доктрина об'єднувала ліберально-консервативні ідеї, такі як поділ влади, загальне таємне рівне виборче право, аграрна реформа в інтересах дрібних власників, радикальні ідеї про виникнення держав через завоювання чи абсолютизацію влади, а також традиційні засади консерватизму [Козак 2001: 105].

Після 1991 р. жодна політична сила чи громадянський рух не здійснили спроби впровадити свою діяльність на основі консервативної ідеї. Лише окремі публіцисти чи історики демонструють зацікавленість у цьому напрямі, проте й вони не змогли створити повноцінне суспільне середовище навколо консервативних ідей [Лехнюк, 2019]. Виключенням, у деякій мірі, можна вважати

публікації в таких виданнях, як журнал «Український тиждень» та газета «День», проте цього недостатньо для формування життєздатної платформи, принаймні в нинішніх умовах. Однак варто згадати, що 13 травня 2024 р. у Львові відбувся круглий стіл під назвою «Важливість консервативної ідеї в сучасній Україні». Організатором події виступила громадська організація «Фонд сприяння демократії» за підтримки Фонду Ганса Зайделя в Україні. Під час обговорення учасники зосередилися на сучасному розумінні консерватизму та розглянули взірцеві моделі, які можуть слугувати прикладом для наслідування. Зачепили також тему ролі традицій і можливостей популяризації консервативної ідеї в українському суспільстві. Окрему увагу приділили методам впливу на правоконсервативні середовища та рухи у Європі та США, особливо в контексті виборчих процесів і підтримки України. Серед проблем, які обговорювали, була й тема протидії російським пропагандистським нарративам, особливо ідеологічного спрямування; ймовірні формати співпраці споріднених консервативних кіл України; мотивацію для молоді брати участь у розвитку та поширенні ідей консерватизму в Україні [Петренко-Цеунова 2024].

Консерватизм не відкидає змін, а швидше зосереджується на їхній суті, смислового наповненні. Він наполягає на необхідності змін лише тоді, коли вони справді потрібні, а не просто заради самого процесу. Важливо, щоб реформи відповідали унікальним особливостям держави та суспільства, а не були тільки теоретичними ідеями, далекими від реальності. Отже, консерватизм прагне гармонійно поєднати минуле, сьогодення та майбутнє.

Для сучасного консерватизму ключовою є також національна ідентичність, культура та держава. Навіть зухвали й агресивні спроби росії знищити нашу державу, культуру та національну самобутність, привласнити історію й знецінити саме існування українців, підкреслюють екзистенційну цінність повноцінного національного буття. Це суперечить наївному прогресизму, прихильники якого вірили в «кінець історії» та неминучий перехід до глобальної мультикультурної спільноти, що насолоджується ліберальною свободою. Схоже, такий оптимістичний сценарій навряд чи здійсниться найближчим часом, подібно до оптимізму початку ХХ ст., наслідки якого нам відомі [Лехнюк 2022].

Хоча суспільний устрій у ХХІ ст. кардинально

змінився, якщо порівнювати ХХ ст. чи тим паче з ХІХ ст., й ані аристократії, до якої звертався Е.Берк, ані дідичів, яких намагався розбудити В.Липинський, уже немає, консервативні погляди на роль еліт залишаються актуальними [Віхров 2023]. Їхні заклики можна без суттєвих змін переадресувати сучасним елітам. Еліти мають почати виконувати свою історичну місію, а саме – служити спільному благу, інакше Україна їх позбудеться. Це станеться не через виконання вимог щодо євроінтеграції чи задля отримання кредитів, чи ще якихось зовнішніх факторів, а з інстинкту самозбереження. З 24 лютого 2022 р. українське суспільство потужно «наростило панцир, клики і шипи», тому умовна «гречка» як спосіб пригόδовування електорату вже не матиме того ефекту, який тривав десятиліття.

Висновки.

Еволюція українського консерватизму протягом ХХ - початку ХХІ ст. демонструє його перехід від ідеології самозбереження в умовах бездержавності та зовнішнього тиску до стратегії національного розвитку в період відновленої Незалежності.

На ранніх етапах, особливо в першій половині ХХ ст., український консерватизм, натхненний теоретичними працями та практичною діяльністю В.Липинського, зосереджувався на збереженні національної ідентичності, мови, культури та традицій перед лицем імперської асиміляції. Діяльність консервативних еліт була спрямована на формування українців як самостійної нації, що відповідало концепції «духової потуги» Х.Ортеги-і-Гасета як засобу уникнення «історичної порожнечі».

Не дивлячись на зміну соціальної структури суспільства та відсутність традиційних аристократичних прошарків, засадничі ідеї консерватизму, сформульовані Е.Берком, зокрема щодо складності структури суспільного ладу, важливості еліт та недоторканності власності з її зобов'язаннями, залишаються актуальними. Консерватизм не є запереченням змін, а є осмисленням їхньої природи та необхідності поступових, обдуманих трансформацій, що ґрунтуються на досвіді й традиціях, а також раціональності й сенсовості.

Український консерватизм у ХХ ст. мав свої особливості розвитку в різних регіонах. Якщо в

Наддніпрянщині його носіями були представники дворянства та інтелігенції, то в Галичині ключову роль відігравала греко-католицькі священнослужителі. Прикладом стратегічного мислення та прагнення до всебічного розвитку українського суспільства в цей період є діяльність, насамперед, О.Барвінського.

Спроби реалізації консервативних ідей у період Української революції 1917-1920 рр., зокрема за часів Гетьманату Павла Скоропадського, зіткнулися з викликами, пов'язаними з недосконалістю соціальної структури та денаціоналізацією значної частини впливових верств. Це підкреслило необхідність формування справжньої національно орієнтованої еліти, котра б ставила державні інтереси вище за класові чи особисті.

Після 1991 р. український консерватизм зіткнувся з кризою інституціоналізації, проте з початком повномасштабного вторгнення росії у 2022 р. спостерігається його актуалізація. Сучасне українське суспільство, керуючись інстинктом самозбереження, усвідомлює потребу служіння еліт спільному благу та відкидає популістичні маніпуляції (хоча й не завжди).

Потреба збереження та зміцнення ідеологічної ідентичності українського консерватизму вимагає синтетичного підходу до його вивчення. Цей підхід має враховувати духовно-метафізичний зміст консервативної ідеології, що відповідає ментальності українців та їхнім соціально-політичним потребам. Ключовими елементами цього базису є: національні традиції в поєднанні з інноваціями, сім'я та громадоцентризм, приватна власність, християнська релігія та Церква (хоча для України ХХІ ст. даний аспект має інше значення, аніж, скажімо, для Галичини на початку ХХ ст), емоційний патріотизм, духовно-моральні прагнення, держава, ієрархія та національно орієнтована владна еліта.

Отже, український консерватизм пройшов шлях від реакції на зовнішні загрози та прагнення зберегти національну спадщину до усвідомлення себе як активного рушія національного розвитку, що базується на глибинних цінностях та потребі у відповідальній еліті.

Бібліографічні посилання / References

- Віхров, М. (2023, 17 квітня). Суть консерватизму. *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/sut-konservatyizmu/> / Vikhrov, M. (2023, April 17). Sut konservatyizmu [The Essence of Conservatism]. *Ukrainskyi tyzhden*. <https://tyzhden.ua/sut-konservatyizmu/> (in Ukrainian)
- Віхров, М. (2020, 12 липня). Історик, галичанин, консерватор. *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/>

- [ua/istoryk-halychanyn-konservator/](https://tyzhden.ua/istoryk-halychanyn-konservator/) / Vikhrov, M. (2020, July 12). Istorik, halychanin, konservator [Historian, Halychanyn, Conservative]. *Ukrainskyi tyzhden*. <https://tyzhden.ua/istoryk-halychanyn-konservator/> (in Ukrainian)
- Віхров, М. (2022, 8 квітня). Витоки українського консерватизму. *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/vytoky-ukrainskoho-konservatyizmu/> / Vikhrov, M. (2022, April 8). Vytoky ukrainskoho konservatyizmu [The Origins of Ukrainian Conservatism]. *Ukrainskyi tyzhden*. <https://tyzhden.ua/vytoky-ukrainskoho-konservatyizmu/> (in Ukrainian)
- Гай-Нижник, П. (2019). Павло Скоропадський і Власний Штаб гетьмана всієї України: боротьба за владу і державність. Київ : Крок. 626 с. / Hai-Nyzhnyk, P. (2019). Pavlo Skoropadskyi i Vlasnyi Shtab hetmana vsiiei Ukrainy: borotba za vladu i derzhavnist [Pavlo Skoropadsky and the Hetman's Own Staff of All Ukraine: The Struggle for Power and Statehood]. Kyiv : Krok. 626 p. (in Ukrainian)
- Гвоздик-Пріцак, Л. (1999). Економічна і політична візія Богдана Хмельницького та її реалізація в державі Військо Запорозьке. *Ізборник*. <http://litopys.org.ua/coss2/gvpr.htm> / Hvozdyk-Pritsak, L. (1999). Ekonomichna i politychna viziia Bohdana Khmelnytskoho ta yii realizatsiia v derzhavi Viisko Zaporozke [Bohdan Khmelnytskyi's Economic and Political Vision and Its Implementation in the State of Zaporizhian Host]. *Izbornyk*. <http://litopys.org.ua/coss2/gvpr.htm> (in Ukrainian)
- Гордієнко, М. (2007). Процес еволюції та політичні перспективи ідеології консерватизму. *Політичний менеджмент*, (5), 46-59. <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/9702> / Hordiienko, M. (2007). Protse evoliutsii ta politychni perspektyvy ideolohii konservatyizmu [The Process of Evolution and Political Prospects of the Ideology of Conservatism]. *Politychnyi menedzhment*, (5), 46-59. <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/9702> (in Ukrainian)
- Козак, Н. (2001). Український консерватизм: історія і сучасність. (Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Спеціальність 23.00.01 – Теорія та історія політичної науки). Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка. 193 с. *Чтиво. Електронна бібліотека*. https://chtyvo.org.ua/authors/Kozak_Nataliia/Ukrainskyi_konservatyizm_Istoriia_i_suchasnist/ / Kozak, N. (2001). Ukrainskyi konservatyizm: istoriia i suchasnist [Ukrainian Conservatism: History and Modernity]. (Candidate of Political Sciences dissertation, specialty 23.00.01 – Theory and History of Political Science). Lviv : Ivan Franko Lviv National University. 193 p. *Chtyvo. Electronic Library*. https://chtyvo.org.ua/authors/Kozak_Nataliia/Ukrainskyi_konservatyizm_Istoriia_i_suchasnist/ (in Ukrainian)
- Кралунок, П. (2020, 29 лютого). Павло Скоропадський – гетьман-українізатор, якого погубило русофонство. *Радіо Свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/30460976.html> / Kralyuk, P. (2020, February 29). Pavlo Skoropadskyi – hetman-ukrainizator, yakoho pohubylo rusofonstvo [Pavlo Skoropadsky – The Ukrainizing Hetman Ruined by Russophobia]. *Radio Svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/30460976.html> (in Ukrainian)
- Крамар, О. (2011, 30 травня). Ідеологія творення. *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/ideolohiia-tvorennia/> / Kramar, O. (2011, May 30). Ideolohiia tvorennia [The Ideology of Creation]. *Ukrainskyi tyzhden*. <https://tyzhden.ua/ideolohiia-tvorennia/> (in Ukrainian)
- Лехнюк, Р. (2019, 11 лютого). Навіщо Україні консерватизм. *Збруч*. <https://zbruc.eu/node/86869> / Lekhnyuk, R. (2019, February 11). Navishcho Ukraini konservatyizm [Why Ukraine Needs Conservatism]. *Zbruc*. <https://zbruc.eu/node/86869> (in Ukrainian)
- Лехнюк, Р. (2021, 20 листопада). (При)забутий консерватор. *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/pry-zabutyj-konservator/> / Lekhnyuk, R. (2021, November 20). (Pry)zabutyi konservator [(Almost) Forgotten Conservative]. *Ukrainskyi tyzhden*. <https://tyzhden.ua/pry-zabutyj-konservator/> (in Ukrainian)
- Лехнюк, Р. (2022, 17 квітня). Кредо українського консерватизму. *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/kredo-ukrainskoho-konservatyizmu/> / Lekhnyuk, R. (2022, April 17). Kredo ukrainskoho konservatyizmu [The Credo of Ukrainian Conservatism]. *Ukrainskyi tyzhden*. <https://tyzhden.ua/kredo-ukrainskoho-konservatyizmu/> (in Ukrainian)
- Липинський, В. (1953). Наша орієнтація. (6 листів - цілість). Листи до братів-хліборобів – частина друга. Канада, Торонто. З друкарні «Гомін України». 63 с. *Diasporiana.org.ua. Електронна бібліотека*. <https://diasporiana.org.ua/?s=%D0%9B%D0%B8%D0%BF%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9> / Lypynsky, V. (1953). Nasha oriientatsiia. (6 lystiv - tsilist).

- Lysty do bratviv-khliborobiv – chastyna druha [Our Orientation. (6 Letters - Whole). Letters to Brother-Farmers – Part Two]. Canada, Toronto. From Homin Ukrainy publishing house. 63 p. *Diasporiana.org.ua. Electronic Library*. <https://diasporiana.org.ua/?s=%D0%9B%D0%B8%D0%BF%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9> (in Ukrainian)
- Липинський, В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Писані 1919-1926 рр. 627 с. *Diasporiana.org.ua. Електронна бібліотека*. <https://diasporiana.org.ua/?s=%D0%9B%D0%B8%D0%BF%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9> / Lypynsky, V. Lysty do bratviv-khliborobiv. Pro ideiu i orhanizatsiiu ukrainskoho monarkhizmu. Pysani 1919-1926 r. [Letters to Brother-Farmers. On the Idea and Organization of Ukrainian Monarchism. Written in 1919-1926]. 627 p. *Diasporiana.org.ua. Electronic Library*. <https://diasporiana.org.ua/?s=%D0%9B%D0%B8%D0%BF%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9> (in Ukrainian)
- Лютий, Т. (2016, 25 серпня). Консерватизм: зберігати чи змінювати? *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/konservatyzm-zberihaty-chy-zminiuvaty/> / Liutyi, T. (2016, August 25). Konservatyzm: zberihaty chy zminiuvaty? [Conservatism: To Preserve or to Change?]. *Ukrainskyi tyzhden*. <https://tyzhden.ua/konservatyzm-zberihaty-chy-zminiuvaty/> (in Ukrainian)
- Ортега-і-Гасет, Х. (1994). Бунт мас. Переклад Вольфрама Бурггардта. Київ : Основи. 424 с. С. 15-139. *Читомо*. https://shron1.chtyvo.org.ua/Ortega_y_Gasset_Jose/Bunt_mas.htm#13 / Ortega y Gasset, J. (1994). Bunt mas [The Revolt of the Masses]. Translated by Wolfram Burhardt. Kyiv : Osnovy. 424 p. Pp. 15-139. *Chytomo*. https://shron1.chtyvo.org.ua/Ortega_y_Gasset_Jose/Bunt_mas.htm#13 (in Ukrainian)
- Панченко, Ю. (2020). Консерватизм Великої Британії: зародження та еволюція базових принципів (XVII-XIX ст.). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*, 31(70), 2, 57-62. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/2.10> / Panchenko, Yu. (2020). Konservatyzm Velykoi Brytanii: zarodzhennia ta evoliutsiia bazovykh pryntsyviv (XVII-XIX st.) [Conservatism of Great Britain: Origin and Evolution of Basic Principles (17th-19th centuries)]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Istorychni nauky*, 31(70), 2, 57-62. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/2.10> (in Ukrainian)
- Петренко-Цеунова, О. (2024, 14 травня). Науковці обговорили перспективи консервативної ідеї в сучасній Україні. *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/naukovtsi-obhovoryly-perspektyvy-konservatyvnoi-idei-v-suchasnij-ukraini/> / Petrenko-Tseunova, O. (2024, May 14). Naukovtsi obhovoryly perspektyvy konservatyvnoi ideii v suchasni Ukraini [Scholars Discussed the Prospects of Conservative Idea in Modern Ukraine]. *Ukrainskyi tyzhden*. <https://tyzhden.ua/naukovtsi-obhovoryly-perspektyvy-konservatyvnoi-idei-v-suchasnij-ukraini/> (in Ukrainian)
- Пиріг, Р. (2011). Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси. Київ : Інститут історії України НАН України. 335 с. / Pyrih, R. (2011). Ukrainska hetmanska derzhava 1918 roku. Istorychni narysy [The Ukrainian Hetman State of 1918. Historical Essays]. Kyiv : Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. 335 p. (in Ukrainian)
- Пріцак, Л. (2003). Основні міжнародні договори Богдана Хмельницького 1648-1657 рр.. Харків : Акта. 498 с. / Pritsak, L. (2003). Osnovni mizhnarodni dohovory Bohdana Khmelnytskoho 1648-1657 rr. [Main International Treaties of Bohdan Khmelnytsky in 1648-1657]. Kharkiv : Akta. 498 p. (in Ukrainian)
- Рум'янцев, В., Страхов, М. (2007). Ідея українського монархізму в творах В'ячеслава Липинського (до 125-річчя з дня народження). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*, (13), 73-77. / Romyantsev, V., Strakhov, M. (2007). Ideia ukrainskoho monarkhizmu v tvorakh Viacheslava Lypynskoho (do 125-richchia z dnia narodzhennia) [The Idea of Ukrainian Monarchism in the Works of Vyacheslav Lypynsky (to the 125th Anniversary of His Birth)]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia*, (13), 73-77. (in Ukrainian)
- Сокирко, О. (2010, 12 березня). Європейський гетьман. *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/ievropejskyj-hetman/> / Sokyрко, O. (2010, March 12). Yevropeyskyi hetman [European Hetman]. *Ukrainskyi tyzhden*. <https://tyzhden.ua/ievropejskyj-hetman/> (in Ukrainian)
- Терещенко, Ю. (2014, 27 липня). Україна XIX століття: між консерватизмом, лібералізмом і соціалізмом. *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/ukraina-khikh-stolittia-mizh-konservatyzmom->

- [liberalizmom-i-sotsializmom/](#) / Tereshchenko, Yu. (2014, July 27). Ukraina XIX stolittia: mizh konservatyzmom, liberalizmom i sotsializmom [Ukraine of the 19th Century: Between Conservatism, Liberalism, and Socialism]. *Ukrainskyi tyzhden*. <https://tyzhden.ua/ukraina-khikh-stolittia-mizh-konservatyzmom-liberalizmom-i-sotsializmom/> (in Ukrainian)
- Терещенко, Ю. (2017, 4 березня). Консервативна революція гетьмана Павла Скоропадського. *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/konservatyvna-revoliutsiia-hetmana-pavla-skoropadskoho/> / Tereshchenko, Yu. (2017, March 4). Konservatyvna revoliutsiia hetmana Pavla Skoropadskoho [The Conservative Revolution of Hetman Pavlo Skoropadsky]. *Ukrainskyi tyzhden*. <https://tyzhden.ua/konservatyvna-revoliutsiia-hetmana-pavla-skoropadskoho/> (in Ukrainian)
- Терещенко, Ю. (2018, 20 січня). Генеза українського консерватизму. *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/heneza-ukrainskoho-konservatyzmu/> / Tereshchenko, Yu. (2018, January 20). Heneza ukrainskoho konservatyzmu [The Genesis of Ukrainian Conservatism]. *Ukrainskyi tyzhden*. <https://tyzhden.ua/heneza-ukrainskoho-konservatyzmu/> (in Ukrainian)
- Топчій, А. (2013, 14 листопада). Павло Гай-Нижник: «Повстанню проти Скоропадського сприяли німці». *Історична правда*. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/11/14/139542/> / Topchii, A. (2013, November 14). Pavlo Hai-Nyzhnyk: «Povstanniu proty Skoropadskoho spryialy nimtsi» [Pavlo Hai-Nyzhnyk: «The Germans Contributed to the Uprising Against Skoropadsky»]. *Istorychna pravda*. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/11/14/139542/> (in Ukrainian)
- Форд, К. (2010, 8 листопада). Українська революція 1917-1921 років: вирішуючи долю Європейської соціалістичної революції. *Спільне. Commons*. <https://commons.com.ua/en/ukrayinska-revolutsiia-1917-1921-rr-virishuyuchi/> / Ford, C. (2010, November 8). Ukrainska revoliutsiia 1917-1921 rokiv: vyrisheiuchy doliu Yevropeiskoi sotsialistychnoi revoliutsii [The Ukrainian Revolution of 1917-1921: Deciding the Fate of the European Socialist Revolution]. *Spilne. Commons*. <https://commons.com.ua/en/ukrayinska-revolutsiia-1917-1921-rr-virishuyuchi/> (in Ukrainian)
- Чухліб, Т. (2011). Секрети українського полівасалітету. Хмельницький - Дорошенко - Мазепа. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 328 с. / Chukhlib, T. (2011). Sekrety ukrainskoho polivasalitetu. Khmelnytskyi - Doroshenko - Mazepa [Secrets of Ukrainian Polyvassalage. Khmelnytsky - Doroshenko - Mazepa]. Kyiv : Publishing House «Kyievo-Mohylianska Akademiia». 328 p. (in Ukrainian)
- Як почалася Українська революція у 1917-му: Віталій Скальський. (2021, 1 січня). *Локальна історія*. <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/iak-pochalasia-ukrayinska-revoliutsiia-u-1917-mu-vitalii-skalskii/> / Yak pochalasia Ukrainska revoliutsiia u 1917-mu: Vitalii Skalskyi (2021, January 1). [How the Ukrainian Revolution Began in 1917: Vitaliy Skalsky]. *Lokalna istoriia*. <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/iak-pochalasia-ukrayinska-revoliutsiia-u-1917-mu-vitalii-skalskii/> (in Ukrainian)